Adoptarea și adaptarea unei teorii: studiile postcoloniale în spațiul literaturii și culturii române actuale

Iulia CÂMPEANU

Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Facultatea de Litere și Arte
"Lucian Blaga" University of Sibiu, Faculty of Letters and Arts
Personal e-mail: iulia.campeanu@ulbsibiu.ro

Adopting and Adapting a Theory: Postcolonial Studies in the Field of Romanian Contemporary Literature and Culture

This study presents postcolonial studies as a mode of reading and interpreting Romanian contemporary literature and culture. To do so, I made use of Edward W. Said's concept, travelling theory, in order to show that it is not necessary to find similarities between (post)communism and (post)colonialism in order to use the latter's methods in exploring the former's cultural realities. Therefore, in this paper my aim is not to demonstrate that postcommunism is merely an East-European facet of postcolonialism, but rather to show that postcolonialism can be employed as a tool to explore and analyze it. Furthermore, I attempt to show why it is useful to adopt and adapt postcolonial studies to the field of Romanian post-Soviet cultural and literary studies.

Keywords: postcolonial studies, postcommunism, postcommunist Romanian literature, travelling theory, East-European postcolonialism

Înlăturarea regimului comunist din partea central-răsăriteană a Europei a impus, în ultimele două decenii și jumătate, necesitatea adoptării unui (nou) set de concepte și teorii care să descrie și să analizeze noua poziție socială, politică și culturală a statelor care au făcut parte din blocul sovietic și care, în urma evenimentelor din 1989-1991, și-au dobândit independența. Tocmai cu acest scop, încă din anii '90, s-a vorbit, deși nu fără oarecare controverse, despre posibilitatea alinierii situației statelor foste comuniste cu aceea a fostelor colonii din Africa, Orientul Mijlociu, Australia și Caraibe. Mai exact, s-a discutat despre identificarea unor similitudini între (post)comunism și (post)colonialism cu scopul de a înțelege și de a defini cu mai mare acuratețe noua stare de lucruri din Europa Centrală și de Est. Astfel, prin raportare la postcolonialism, conceptul de postcomunism capătă valențe cu totul noi, nemaifiind strict denumirea unei perioade istorice – perioada de tranziție politică, socială și economică de după evenimentele care au marcat căderea URSS-ului –, ci un concept mult mai complex care înglobează atât perioada comunistă, cât și efectele materiale ale dominației sovietice, al cărei discurs, privit din unghiul studiilor postcoloniale, ar fi încă prezent în mentalul colectiv al societăților foste comuniste.

Privind lucrurile din această perspectivă, în lucrarea de față abordez problema (îndelung dezbătută în legătură cu alte literaturi și culturi din estul Europei[1]) posibilității aplicării „grilei" studiilor postcoloniale în analiza literaturii române postcomuniste. A nu se înțelege prin aceasta că prezenta lucrare încearcă să pună semnul egalității între cultura / literatura (română

și, implicit, central- și est-europeană) postcomunistă și cultura / literatura postcolonială, asemeni multor altor cercetători din spațiul post-sovietic, de la David Chioni Moore până la Janusz Korek – ca să mă opresc doar la doi dintre cei mai citați. Sigur, nu contest importanța și relevanța acestor studii, care, în definitiv, constituie însuși punctul de plecare al lucrării mele, precum nu neg nici posibilitatea interferenței studiilor postcomuniste / postsovietice cu cele postcoloniale, în baza existenței unor similitudini între (post)comunism și (post) colonialism, însă, după cum am afirmat deja, lucrarea de față mizează mai degrabă pe transferul unor concepte și teorii, cu scopul analizării unui fenomen literar / cultural actual. Astfel, voi privi postcolonialismul mai degrabă ca pe o grilă de interpretare[2] care combină analiza socială și politică cu cea culturală / literară, decât ca pe un fenomen social, politic și cultural care are, s-ar părea, și o variantă est-europeană – postcomunismul.

Originile studiilor postcoloniale pot fi plasate undeva în anii '50-'60 ai secolului trecut, însă au luat amploare și au devenit un domeniu de studiu propriu-zis abia spre sfârșitul anilor '80, începutul anilor '90[3], sub influența cercetărilor post-structuraliste și postmoderniste anterioare. Acestea își concentrează atenția pe recuperarea tuturor culturilor și literaturilor „marginale" / din „lumea a treia", poziționându-se împotriva „vechilor imperialisme" și a modelului centralist al modernității.[4] Mai exact, se axează pe „deconstrucția unui model cultural" care diviza lumea „în centre și periferii ale culturii și civilizației", instituind opoziția eu-celălalt, în care „celălalt" este reprezentantul unei lumi înapoiate și subdezvoltate[5], opoziție pe care colonialismul ar fi încercat să o anuleze prin „civilizarea" celuilalt. Este vorba, în același timp, și de o politică de „asumare a vinei", de respingere și condamnare a ideilor imperialiste, expansioniste, pe care au dus-o tot fostele state colonizatoare.[6] Studiile postcoloniale își orientează discursul către probleme de identitate/alteritate, rasă, gen, discriminare, sclavie, identitate culturală, pe care le analizează în contextul interacțiunii dintre culturile imperialiste și cele colonizate. Atenția se concentrează pe evidențierea și condamnarea naturii opresive a dominației imperialiste, dar și pe recuperarea identității culturale a popoarelor indigene, care au trecut printr-un proces de denigrare culturală"[7] (*cultural denigration*), fiind privite, până atunci, drept culturi „marginale" sau „subdezvoltate", care ar fi avut nevoie de atingerea „culturalizatoare" a unei societăți „emancipate" și „moderne".

Apropierea studiilor post-sovietice de studiile postcoloniale s-ar putea explica prin însuși eclectismul acestora din urmă, prin elasticitatea teoriilor și conceptelor pe care le propun (elasticitate datorată, cel mai probabil, faptului că își trag sevele dintr-un potpuriu de câmpuri de studiu și discipline academice, de la post-structuralism, până la postmodernism, antropologie sau studii culturare) precum și prin ceea ce pare a fi o interminabilă dispută legată de obiectul lor de cercetare[8]. Au existat, de asemenea, și voci care au legat de colonialism orice formă de dominație politică și culturală, orice formă de exploatare economică, privind, prin urmare, (post)colonialismul ca pe o realitate globală. În această direcție se îndreaptă afirmația lui David Chioni Moore, căruia îi aparține una dintre primele și cele mai notabile încercări de aliniere a postcomunismului cu postcolonialismul:

Fără îndoială nu există, pe planeta aceasta, niciun singur metru pătrat de pământ locuit care să nu fi fost, la un moment sau altul, colonizat și apoi postcolonial. De-a lungul Eurasiei, al Africii, al Americilor, popoarele s-au format și reformat, au cucerit și au fost cucerite, mutate, dizolvate. Și aproape toate popoarele de pe pământul acesta, de la țările baltice, până la Beijing sau Benin, fie că pretind a fi migratoare, exilate, cucerite sau indigene, au venit din altă parte. Rezultatul tuturor acestor mișcări, multe dintre ele posibile criminale, este acela că multe culturi, de ieri și de astăzi, pot fi considerate a fi postcoloniale, adesea fără a se plia pe teoriile occidentale curente.[9]

Sigur, această lărgire la nesfârșit a conceptului și plasarea unui număr mult prea mare de societăți și culturi sub umbrela postcolonialismului (și a postcolonialității, în definitiv) poate avea și părțile sale negative, ducând la însăși inutilitatea sa. Considerarea oricărui tip de dominație drept postcolonială nu ar face decât să estompeze particularitățile diferitelor tipuri de dependență culturală, politică sau economică, cu atât mai mult cu cât însuși teoreticienii studiilor postcoloniale vorbesc despre existența unor diferențe semnificative chiar și de la colonizarea unei anumite regiuni la alta. Astfel, devine evident că, pe tot cuprinsul globului, chiar și în contextul fenomenului curent al globalizării și a tendinței de uniformizare a culturilor, există variante multiple de subordonare culturală, economică, politică etc. a unui teritoriu față de o putere străină. Cu toate acestea, după cum am afirmat la început, au existat numeroase voci (mai ales din rândurile universitarilor din Europa Centrală și de Est) care au pus semnul egalității între (post)comunism și (post)colonialism din dorința de a explica și de a analiza situația statelor foste comuniste în anii de după destrămarea Uniunii Sovietice. În cele ce urmează voi încerca să sintetizez premisele și concluziile celor mai puternice luări de poziție în această direcție.

Europa Centrală și de Est s-a aflat, de-a lungul istoriei, sub dominația (mai mult sau mai puțin colonizatoare) mai multor imperii, de la Imperiul Otoman sau Imperiul Țarist, până la Imperiul Habsburgic. Nici în secolul al XX-lea, după destrămarea marilor imperii, această parte a Europei n-a reușit să

rămână independentă, fiind împărțită, după cum bine se știe, în două sfere de influență: Germania și Uniunea Sovietică. Din punctul de vedere al unor specialiști, nici chiar înlăturarea regimului comunist și căderea URSS-ului nu par să fie sinonime cu dobândirea independenței, căci, crede Nataša Kovačević, Europa Centrală și de Est are de-a face, astăzi, cu o nouă formă de dominație („neo-" sau „proto-colonială") politică, economică și culturală din direcția Europei de Vest[10]. În viziunea cercetătoarei, Europa de Est se găsește constant în situația de a se alinia cu Vestul „modern" și „civilizat", fiind constrânsă de rigorile Uniunii Europene și ale Fondului Monetar Internațional în ceea ce privește depășirea statutului de „înapoiat", „demodat", „neeuropean" și emanciparea la statutul de „european".[11] Întrucât teoria Natašei Kovačević se încadrează, după părerea mea, tocmai în categoria de evitat a „(post) colonialismului global" despre care vorbeam mai devreme, îmi voi îndrepta atenția către Uniunea Sovietică, ale cărei ambiții expansioniste și – de ce nu? – colonizatoare nu pot fi contestate, în ciuda condamnării vehemente de către comuniști a imperialismului, pe care îl considerau drept una dintre cele mai odioase fețe ale capitalismului.[12] Cu toate că teoria existenței unui (post)colonialism în centrul și estul Europei ocupă un loc periferic în cadrul studiilor postcoloniale, fiind enunțată doar de unii cercetători din această parte a continentului și, aparent, ignorată de cei din Occident, această posibilitate nu poate fi pe deplin ignorată (sigur, cu ajustările de rigoare). Unul dintre cei mai ardenți susținători ai teoriei postcolonialismului est-european, Janusz Korek, susține că, deși în această parte Europei nu poate fi vorba despre „un colonialism în sensul tradițional al cuvântului", de vreme ce nu avem de-a face cu teritorii anexate de o putere centrală aflată la mare distanță de acestea, Uniunea Sovietică „înghițind" zone vecine granițelor sale, consecințele „sovietizării", ale subordonării și exploatării economice, precum și ale dominației politice și culturale sunt puternic vizibile chiar și astăzi, după dobândirea independenței de către statele foste comuniste. Astfel, cercetătorul pledează, așadar, pentru un postcolonialism „local", dezbărat de conotațiile geopolitice ale postcolonialismului „tradițional".[13]

În articolul deja citat din numărul special al *Caietelor Echinox* dedicat postcolonialismului și postcomunismului, Ion Bogdan-Lefter argumentează faptul că alinierea postcomunismului cu postcolonialismul presupune anumite similarități între comunism și colonialism. Simplul fapt al existenței unui centru dominator (Rusia) și a unor periferii dominate (Ucraina, Belarus, statele baltice, Polonia, Ungaria, Republica Cehă, Slovacia, România, Bulgaria etc.) nu este suficient, cu atât mai mult cu cât aici survine o primă diferență: în vreme ce marile puteri coloniale au colonizat teritorii aflate la distanțe considerabile, Rusia a căutat să se extindă în jurul propriilor granițe. Tot aici se cuvine să fie menționată și diferența dintre statele pe care Rusia le-a anexat înainte de 1945 (Ucraina, Belarus, Moldova, Lituania, Letonia și Estonia) și cele care au făcut parte din Uniunea Sovietică începând cu 1945 (Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, Bulgaria și România). Statele din ultima categorie, spre deosebire de fostele colonii, erau administrate de formațiuni locale, aveau guverne proprii și și-au menținut limbile oficiale, nefiindu-le impuse limba și cultura „centrului". De asemenea, nu s-a produs nici fenomenul migrației, de foarte mare amploare în imperiile coloniale. Însumând aceste aspecte, Ion Bogdan-Lefter conchide că România și celelalte state din această categorie întrunesc trăsături „semi-coloniale", neputând fi definite în termeni postcoloniali.[14] Dacă orientăm discuția spre statele din prima categorie, asemănările cu situația din colonii sunt mai numeroase: liderii structurilor administrative erau numiți de Rusia; limba și cultura rusă au înlocuit limba și cultura autohtonă, fapt care a dus la producerea fenomenului de hibridizare pe care l-am menționat mai devreme și, deci, la existența unei culturi/literaturi coloniale și, mai târziu, a uneia postcoloniale.[15]

Chiar și în lipsa aspectelor care ar putea clasifica România și celelate foste state-satelit ale URSS drept colonii sovietice, discuția nu poate fi închisă, iar hegemonia sovietică asupra acestora nu poate fi contestată. Sigur, după cum remarcă David Chioni Moore, politica URSS-ului a fost una diferită de cea imperialistă, în sensul că, în loc să declare existența unui imperiu, Moscova a propus alternativa unei „uniuni" de republici[16], însă aceasta nu înseamnă că acestea erau cu totul idependente de centrul moscovit, cu atât mai mult cu cât trupele sovietice au rămas pe teritoriul statelor anexate și după încheierea războiului. Iar această dependență a lăsat urme evidente în identitatea culturală a statelor foste comuniste. Chiar dacă, după cum a fost arătat, nu se poate vorbi despre hibridizare în cazul tuturor, culturile și literaturile statelor din blocul comunist au fost afectate, fără îndoială, de factori externi care le-au modificat traiectoriile de evoluție.

Fără a mă pronunța categoric cu privire la posibilitatea sau imposibilitatea catalogării societăților și culturilor central- și est-europene drept postcoloniale, întrucât, după cum spuneam, nu aceasta este miza lucrării de față, voi purcede, în cele ce urmează, la a răspunde la o întrebare pe care o consider mult mai importantă și, în același timp, mult mai puțin controversată: putem folosi postcolonialismul drept grilă de interpretare a literaturii / culturii (române) postcomuniste? Dacă da, ce aspecte (nedescoperite sau mai puțin discutate) ale acesteia ne poate revela această grilă de interpretare?

Dincolo de existența sau lipsa unor asemănări între spațiul postcolonial și cel post-sovietic, aplicabilitatea metodelor studiilor postcoloniale în contextul culturii

central- și est-europene ar putea fi explicată și prin apelarea la conceptul de *travelling theory*. Acesta a fost explorat și teoretizat de către Edward Said, într-un faimos eseu din 1982, unde îl utilizează pentru a se referi la fenomenul împrumutului de teorii și idei de la un context la altul, de la o situație la alta, de la o epocă la alta:

Asemeni oamenilor și școlilor de critică, ideile și teoriile călătoresc – de la persoană la persoană, de la situație la situație, de la o perioadă la alta. Viața culturală și intelectuală sunt, adesea, hrănite și susținute de această circulație a ideilor, indiferent că aceasta ia forma unei influențe recunoscute sau inconștiente, a unui împrumut creativ sau a unei aproprieri.[17]

Conceptul lui Edward Said poate fi, consider eu, o unealtă echitabilă pentru a demonstra caracterul legitim al transferului teoriilor și ideilor studiilor postcoloniale în câmpul studiilor postcomuniste, care, în fapt, nici nu au (și, deci, au nevoie de) un set bine închegat de metode și teorii de lucru în ceea ce privește analiza literară și culturală. În studiul *A Theory's Travelogue: Post-Colonial Theory in Post-Socialist Space*, publicat pe site-ul / în revista online „Postcolonial Europe", Radim Hladik propune apropierea studiilor postcoloniale de studiile post-sovietice tocmai prin intermediul conceptului de *travelling theory*. Diferența dintre abordarea mea și a cercetătorului de la „Postcolonial Europe" constă în faptul că, în vreme ce Hladik se concentrează pe „ceea ce se întâmplă cu teoria postcolonială (ce modificări suferă) atunci când «călătorește» în spațiul central- și est-european"[18], lucrarea de față propune o abordare mai practică, vizând, după cum am mai afirmat, sublinierea acelor aspecte ale literaturii și culturii române actuale pe care le-ar putea scoate în evidență metodele studiilor postcoloniale.

Edward Said vorbește despre patru etape ale transferului de teorii și idei. Acestea sunt:

1. Punctul de origine al teoriei;

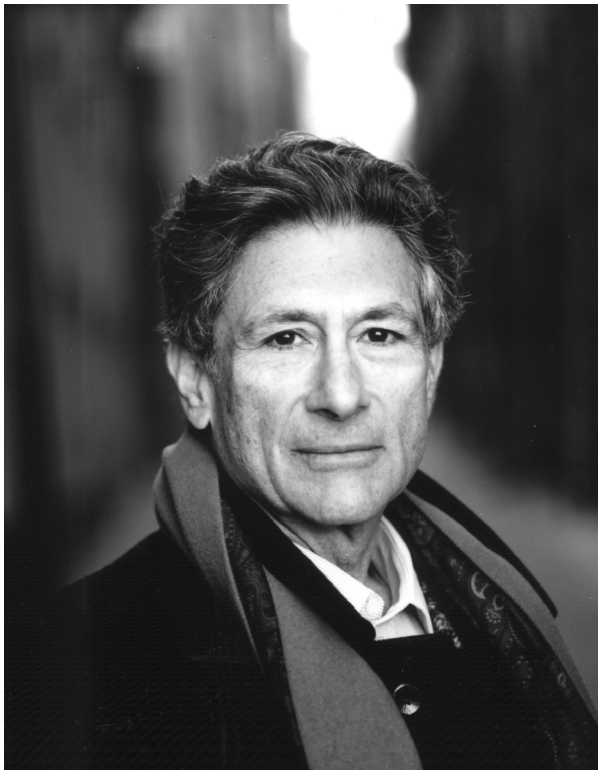
2. Distanța traversată de aceasta de la punctul de origine până la noul context în care a fost preluată, cu alte cuvinte, impactul noului context asupra teoriei;

3. Condițiile de acceptare sau respingere ale teoriei în noul context;

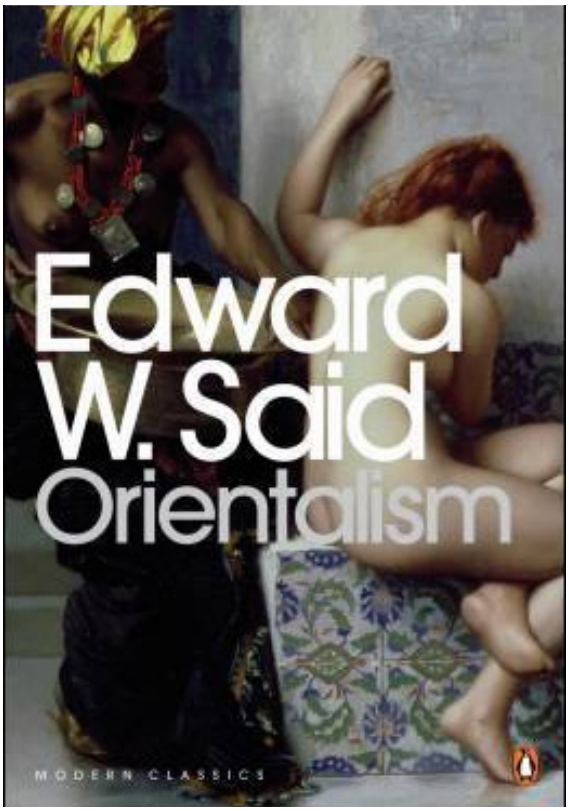
4. Transformarea teoriei în funcție de particularitățile noului context.[19]

Despre „punctul de origine" al teoriilor postcoloniale am discutat în prima parte a prezentei lucrări, prin urmare mă voi îndrepta către celelalte etape ale transferului de idei, pentru a releva caracterul de *travelling theory* al postcolonialismului în raport cu spațiul postcomunist.

Susținătorii teoriei existenței unor similitudini între (post)colonialism și (post)comunism explică aplicabilitatea metodelor și ideilor studiilor postcoloniale în spațiul post-sovietic mizând tocmai pe faptul că „distanța" dintre cele două câmpuri de studiu

Edward Said
Sursă foto: http://www.palestine-studies.org/sites/default/files/edward_said.jpg

Sursă foto: http://d2arxad8u2l0g7.cloudfront.net/books/1341508189l/5427.jpg

este una foarte scurtă, deci pe minimalizarea diferențelor dintre cele două contexte. În cadrul conceptului teoretizat de Said, însă, această „măsurare" a distanței își pierde relevanța, întrucât, în viziunea autorului studiului *Orientalism* (1978), admiterea naturii „mobile" a teoriilor și ideilor implică și acceptarea faptului că acestea pot traversa nu doar spații culturale oricât de îndepărtate unele de altele, ci și epoci istorice. În plus, însăși nuanțarea diferențelor dintre contextele culturale între care se produce transferul de idei ocupă un loc important în analiză.[20] Astfel, focalizându-ne nu doar pe încadrarea postcomunismului în patul procustian al studiilor postcoloniale, ci și pe identificarea și acceptarea diferențelor dintre cele două contexte, ne îndepărtăm de pericolul de a ignora trăsăturile definitorii ale spațiului post-sovietic. De asemenea, din acest unghi devine mult mai simplu să nu privim postcomunismul ca pe o variantă est-europeană a postcolonialismului și să utilizăm metodele studiilor postcoloniale ca unelte de explorare a postcomunismului.

La ce ne-ar folosi, totuși, utilizarea metodelor studiilor postcoloniale în analiza literaturii și culturii române de astăzi? Care sunt aspectele – care, altfel, ar rămâne nediscutate – literaturii și culturii autohtone postcomuniste pe care studiile postcoloniale ne-ar ajuta să le înțelegem și să le interpretăm cu o mai mare acuratețe? În opinia mea, în contextul românesc actual, metodele studiilor postcoloniale sunt relevante, în primă fază, din punct de vedere politic și social. Aceasta deoarece, după cum am afirmat și la începutul prezentei lucrări, una dintre preocupările principale ale studiilor coloniale este aceea de a identifica rămășițe ale discursului imperialist în mentalul colectiv al fostelor colonii. Transferate în câmpul studiilor postcomuniste, ar releva în ce măsură trecutul totalitar / comunist încă afectează societatea actuală și ar înlesni, în același timp, luarea unei poziții în lupta politică împotriva totalitarismelor de orice fel.[21]

Pe lângă relevanța politico-socială, metodele studiilor postcoloniale facilitează înțelegerea și analizarea unor fenomene precum apariția, în literatura autohtonă actuală, a ceea ce a fost numit, în teoria postcolonială, „contra-discurs".[22] În câmpul literaturii române postcomuniste, acest contra-discurs se manifestă, de pildă, sub forma unor texte romanești care prezintă trecutul comunist într-o lumină care face notă discordantă cu viziunea oficială asupra acestui regim (viziune oficială dictată, desigur, de Raportul Tismăneanu). Este vorba despre ceea ce am putea numi roman al ostalgiei[23], care înfățișează anii comunismului în culori luminoase, percepându-i ca pe o epocă a stabilității și a bunăstării, în totală opoziție cu sumbrii ani de tranziție.[24] Existența, în literatura română actuală, a acestui discurs secundar asupra comunismului demonstrează că această viziune se regăsește în imaginarul colectiv al societății noastre actuale (ca și în mentalul colectiv la întregii Europe Centrale și Estice, de altfel), iar studiile postcoloniale ne oferă instrumentele necesare pentru a putea explora și explica acest fenomen în profunzime. De asemenea, grila de interpretare a studiilor postcoloniale ne-ar putea ajuta să înțelegem statutul literaturii române actuale în raport cu celelalte literaturi din vestul Europei, față de care a avut, întotdeauna, o poziție de „imitator" tocmai din dorința de a-și depăși condiția de literatură „minoră". În fine, utilizarea studiilor postcoloniale ca unealtă de interpretare a literaturii române de astăzi, ne poate oferi o viziune profundă asupra efectelor politicii comuniste asupra culturii, societății și mentalului colectiv actual.

Note:

1. Amintesc aici, de pildă, colecția de eseuri editată de Violeta Kelertas, *Baltic Postcolonialism*: *On the Boundary of Two Worlds: Identity, Freedom, and Moral Imagination in the Baltics*, Rodopi, Amsterdam, New York, 2006, în care autorii argumentează existența unei culturi / literaturi postcoloniale în țările baltice după înlăturarea „dominației" sovietice.
2. Perspectivă pe care o propune și Andrei Terian într-unul dintre eseurile din *Critica de export* (Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2013), *Există un (postcolonialism central- și est-european? Pentru o teorie unitară a dependenței interliterare*, pp. 104-129. Autorul catalogheză, aici, drept „neinteresantă" căutarea unui răspuns la întrebarea „A existat oare *cu adevărat* un (post) colonialism central- și est-european?" și propune, în schimb, o alta mai „provocatoare": „În ce măsură e legitim *să citim* ca (post)coloniale literaturile «naționale» produse în ultimele două secole în Europa Centrală și de Est?".
3. Celebrul studiu al lui Edward Said, *Orientalism* (1978) este un considerat unul dintre pilonii studiilor postcoloniale, alături de contribuțiile unor Bill Ashcroft, Gareth Griffiths și Helen Tiffin, autori ale unor lucrări de referință în domeniu: *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures* (1989, 2002), *The Post-Colonial Studies Reader* (1995) și *Key Concepts in Post-Colonial Studies* (1998).
4. Ion Bogdan-Lefter, *Poate fi considerat postcomunismul un postcolonialism?* În „Caietele Echinox", vol. 1, 2001, pp. 117-119.
5. Ioana Gallerion și Bogdan Ștefănescu, *Postcommunism: An Other Postcolonialism* în „Word & Text: A Journal of Literary Studies and Linguistics", vol. II, nr. 1, 2002, pp. 5-12.
6. Vezi Ion Bogdan Lefter, *op. cit*. și Andrei Terian, *op. cit.*
7. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, ediția a doua, New York, Routledge, 2002, p. 9. Autorii definesc „cultural denigration" ca „the oppression of

the indigenous personality and culture from a supposedly superior racial or cultural model".

8. Cf. Bill Ashcroft, Gareth Griffiths, Helen Tiffin, *Post-Colonial Studies: The Key Concepts*, Ediția a treia, Routledge, New York și Londra, 2013, pp. 204-209.

9. David Chioni Moore, *Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet*? în Violeta Kelertas (ed.), „Baltic Postcolonialism", Rodopi, Amsterdam, 2006, p. 22.

10. De aceeași părere este și Janusz Korek, care, într-un articol publicat pe site-ul Postcolonial Europe, actualmente una dintre cele mai puternice referințe din domeniu, vorbește despre faptul că țările din centrul și estul Europei „sunt încă marginalizate și tratate cu superioritate, deși nu la același nivel cu India și țările din lumea a treia. În Vest, est-europenii sunt priviți ca demodați, înapoiați și nemoderni". (*Central and Eastern Europe from a Postcolonial Perspective*, http://www.postcolonial-europe.eu/en/essays/60--central-and-eastern-europe-from-a-postcolonial-perspective.html, accesat la data de 06.07.2016).

11. Cf. Nataša Kovačević, *Narrating Post/Communism* în „Colonial Discourse and Europe's Borderline Civilization", Taylor & Francis e-Library, 2008, p. 2.

12. Pamfletul lui V. I. Lenin, *Imperalismul, stadiul cel mai înalt al capitalismului* (1917) este, desigur, una dintre cele mai edificatoare dovezi în acest sens.

13. Janusz Korek, loc. cit.

14. Ion Bogdan-Lefter, *op. cit.*, pp. 117-119.

15. Andrei Terian, *op. cit.*, pp. 30-31.

16. David Chioni Moore, *Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet* în Violeta Kelertas (editor), „Baltic Postcolonialism", Rodopi, Amsterdam și New York, 2006, p. 36.

7. Edward W. Said, *Travelling Theory* în „The World, the Text, and the Critic", Harvard University Press, Cambridge, 1983, p. 226.

18. Radim Hladik, *A Theory's Travelogue: Post-Colonial Theory in Post-Socialist Space*, disponibil la adresa: http://www.postcolonial-europe.eu/en/essays/153-a-theorys-travelogue-post-colonial-theory-in-post-socialist-space.html. Ultima accesare: 08.07.2016.

19. Edward W. Said, *loc. cit.*

20. Cf. Edward W. Said, *loc. cit.* De asemenea, pentru o discuție și o explicare mai în detaliu (și, în același timp, mai ușor accesibilă decât studiul lui Said) a celor patru etape ale transferului de teorii și idei, v. Radim Hladik, *loc. cit.*

21. V. și Andrei Terian, *loc. cit.*

22. Este vorba, în termenii lui Helen Tiffin, despre un discurs care expune punctul de vedere al băștinașului, contestând suveranitatea colonizatorului asupra acestuia. Helen Tiffin, *Post-colonial Literatures and Counter-discourse* în „The Post-Colonial Studies Reader", Ediție digitală, Taylor & Francis e-Library, 2003, p. 98.

23. Pentru o prezentare în detaliu a fenomenului nostalgiei comunismului, v. Daphne Berdahl, *(N)ostalgie for the Present: Memory, Longing, and East-German Things* în „Ethnos", vol. 64, nr. 2, 1999, pp. 192-211 sau Svetlana Boym, *The Future of Nostalgia*, Basic Books, New York, 2001.

24. Amintesc, aici, romanul lui Dan Lungu, *Sînt o babă comunistă!*, *Noapte bună, copii!* al lui Radu Pavel Gheo, *Băiuțeii*, de Filip și Matei Florian și, într-o oarecare măsură, chiar *Matei Brunul* al lui Lucian Dan Teodorovici sau *Simion liftnicul* de Petru Cimpoeșu.

Bibliography:

Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen, *Post-Colonial Studies: The Key Concepts*, Ediția a treia, Routledge, New York și Londra, 2013.

Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen, *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*, Ediția a doua, Routledge, New York, 2002.

Ashcroft, Bill; Griffiths, Gareth; Tiffin, Helen, *The Post-Colonial Studies Reader*, Ediție digitală, Taylor & Francis e-Library, 2003.

Bogdan-Lefter, Ion. *Poate fi considerat postcomunismul un postcolonialism? / Can Postcommunism Be Considered a Postcolonialism?* în „Caietele Echinox", vol. 1, 2001, pp. 117-119.

Chioni Moore, David, *Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet* în Violeta Kelertas (editor), „Baltic Postcolonialism", Rodopi, Amsterdam, 2006.

Gallerion, Ioana; Ștefănescu, Bogdan, *Postcommunism: An Other Postcolonialism* în „Word & Text: A Journal of Literary Studies and Linguistics", vol. II, nr. 1, 2002, pp. 5-12.

Hladik, Radim, *A Theory's Travelogue: Post-Colonial Theory in Post-Socialist Space*, disponibil la adresa: http://www.postcolonial-europe.eu/en/essays/153-a-theorys-travelogue-post-colonial-theory-in-post-socialist-space.html. Ultima accesare: 08.07.2016.

Korek, Janusz, *Central and Eastern Europe from a Postcolonial Perspective*, http://www.postcolonial-europe.eu/en/essays/60--central-and-eastern-europe-from-a-postcolonial-perspective.html, accesat la data de 06.07.2016.

Kovačević, Nataša, *Narrating Post/Communism* în „Colonial Discourse and Europe's Borderline Civilization", Taylor & Francis e-Library, 2008.

Said, Edward, W., *Travelling Theory* în „The World, the Text, and the Critic", Harvard University Press, Cambridge, 1983.

Terian, Andrei, *Există un postcolonialism central- și est-european? Pentru o teorie unitară a dependenței interliterare / Is There an East-European Postcolonialism? Towards a Unified Theory of (Inter) Literary Dependency* în *Critica de export*, Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2013, pp. 104-12.